

ЭНЦЫКЛАПЕДЫЧНЫЯ СЛОЎНІКІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ: ЗМЕСТАВЫЯ АСАБЛІВАСЦІ І ЗНАЧЭННЕ ДЛЯ РАЗВІЦЦЯ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ КУЛЬТУРЫ

Чыжыкаў Г.К., Грэчыха К.Ю.

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі
г. Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Албут А.А. – старшы выкладчык

У артыкуле разгледжана паняцце энцыклапедычнага слоўніка, прааналізаваны тры ключавыя выданні: «Беларуская мова: энцыклапедыя» (1994 г.) [1], «Беларуская мова: энцыклапедычны даведнік для школьнікаў і студэнтаў» (2022 г.) [2] і «Беларуская мова ад А да Я» (2024 г.) [3]. Разгледжаны іх змест, структура і значэнне. Абгрунтавана роля падобных выданняў у захаванні і развіцці беларускай мовы і культуры.

Паняцце энцыклапедычнага слоўніка. Энцыклапедычны слоўнік – гэта даведачнае выданне, якое спалучае прыметы энцыклапедыі і слоўніка: падае словы ці тэрміны пэўнай галіны ведаў і разам з тым дае да іх разгорнутыя тлумачальныя артыкулы з навуковымі звесткамі, гісторыяй

паняцця, ілюстрацыямі і бібліяграфіяй. У адрозненне ад звычайных тлумачальных слоўнікаў, энцыклапедычны слоўнік не абмяжоўваецца вызначэннем значэння слова, а раскрывае яго культурны, гістарычны і навуковы кантэкст.

Для мовазнаўства энцыклапедычны слоўнік з'яўляецца інструментам сістэматызацыі ведаў пра мову ў цэлым: яе паходжанне, структуру, гісторыю, сучасны стан, знакамітых даследчыкаў і найважнейшыя тэксты. Менавіта такія выданні фарміруюць навуковую і культурную ідэнтычнасць мовы ў нацыянальнай і сусветнай прасторы.

«Беларуская мова: энцыклапедыя» (1994 г.). Першым буйным энцыклапедычным слоўнікам беларускай мовы стала выданне «Беларуская мова: энцыклапедыя», падрыхтаванае пад рэдакцыяй А. Я. Міхневіча і выдадзенае ў Мінску выдавецтвам «Беларуская Энцыклапедыя» ў 1994 г. Кніга налічвае 653 старонкі і змяшчае 513 слоўнікавых артыкулаў.

Выданне ахоплівае шырокі спектр тэм: гісторыю беларускай мовы ад старажытных часоў да сучаснасці, помнікі пісьменства і знакавыя выданні, структуру і граматычны лад, сучасны нарматыўны стан. Асобнае месца займаюць артыкулы, прысвечаныя айчынным і замежным даследчыкам беларускай мовы. Выданне суправаджаецца ілюстрацыямі, а артыкулы размешчаны ў алфавітным парадку. Слоўнік адрасаваны як навукоўцам і настаўнікам, так і шырокаму кругу чытачоў – усім, хто цікавіцца беларускай мовай. Гэта выданне стала першым сістэматычным апісаннем беларускай мовы ў энцыклапедычным фармаце ва ўмовах незалежнай Беларусі, зафіксаваўшы навуковыя веды пра мову на рубяжы эпох. Разам з тым трэба адзначыць, што ў энцыклапедыі адсутнічае іменны паказальнік, што істотна ўскладняе пошук звестак пра канкрэтных навукоўцаў і дзеячаў, згаданых у тэксце артыкулаў. Гэты недахоп зніжае зручнасць карыстання выданнем у навукова-даследчай рабоце, калі неабходна хутка знайсці ўсе спасылкі.

«Беларуская мова: энцыклапедычны даведнік для школьнікаў і студэнтаў» (2022 г.). У 2022 г. выдавецтва «Беларусь» выпусціла кнігу «Беларуская мова: энцыклапедычны даведнік для школьнікаў і студэнтаў» пад рэдакцыяй Д. В. Дзятко. Выданне змяшчае больш за 290 артыкулаў, падрыхтаваных вядучымі беларускімі мовазнаўцамі, і ахоплівае шырокі спектр тэм: гісторыю і сучасны стан беларускай мовы, яе гукавы і лексічны склад, фраземны фонд, графіку і арфаграфію, марфалогію і сінтаксіс, дыялекталогію, а таксама змяшчае агляд асноўных слоўнікавых выданняў.

Характэрная рыса даведніка – яго выразная практычная накіраванасць. Выданне адрасавана шырокай аўдыторыі: студэнтам, вучням старэйшых класаў сярэдніх школ, гімназій, каледжаў і ліцэяў, якія рыхтуюцца да экзаменаў і паступлення ва ўстановы вышэйшай адукацыі філалагічнага профілю, а таксама ўсім, хто жадае паглыбіць веды пра беларускую мову. У адрозненне ад фундаментальнай энцыклапедыі 1994 г., даведнік пад рэдакцыяй Д. В. Дзятко прапануе больш сціслы і сістэматызаваны фармат, зручны для самастойнай работы. Гэта робіць яго важным звяном паміж навуковым і папулярным апісаннем беларускай мовы.

«Беларуская мова ад А да Я» (2024 г.). Праз трыццаць гадоў пасля публікацыі першага слоўніка выйшла новае энцыклапедычнае выданне – «Беларуская мова ад А да Я», падрыхтаванае аўтарскім калектывам у складзе І. Л. Капылова, А. М. Лапцёнак і Н. В. Паляшчук. Аўтарам ідэі праекта выступіў старшыня Прэзідыума НАН Беларусі акадэмік У. Р. Гусакоў. Выданне рэкамендавана да друку Вучоным саветам Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі (пратакол № 13 ад 24.10.2024).

Кніга прэзентуе галоўныя падзеі ў гісторыі развіцця нацыянальнай мовы ў папулярнай, агульнадаступнай форме. Аўтары ахарактарызавалі адметныя рысы беларускай мовы, знакавыя помнікі пісьменства і сучасныя лінгвістычныя выданні, прывялі цікавыя моўныя факты, выказванні пісьменнікаў пра родную мову, прыказкі, самабытную лексіку. Інфармацыя суправаджаецца багатым ілюстрацыйным матэрыялам. Выданне адрасавана ўсім, хто цікавіцца мінулым і сучасным беларускай мовай і жадае далучыцца да яе скарбаў. У параўнанні з папярэднімі выданнямі энцыклапедычны слоўнік 2024 г. арыентаваны на больш шырокую аўдыторыю.

Уплыў энцыклапедычных слоўнікаў на развіццё беларускай мовы і культуры. Энцыклапедычныя слоўнікі адыгрываюць выключную ролю ў лёсе нацыянальнай мовы. Па-першае, яны кадыфікуюць нарму: фіксуюць актуальны правапіс, граматыку і лексіку, тым самым стабілізуючы мову і прадухіляючы яе стыхійную празмерую варыянтнасць. Па-другое, такія выданні выконваюць адукацыйную функцыю, фарміруючы ў шырокай аўдыторыі, ад школьнікаў да навукоўцаў, свядомыя адносіны да роднай мовы. Па-трэцяе, энцыклапедычны слоўнік – гэта форма калектыўнай памяці: ён захоўвае імёны даследчыкаў, назвы помнікаў пісьменства, звесткі пра дыялекты і фразеалагізмы, якія ў іншым выпадку маглі б быць страчаны. Слоўнік 1994 г. быў сімвалам адраджэння нацыянальнай ідэнтычнасці Беларусі ва ўмовах набытай дзяржаўнай незалежнасці, а выданне 2024 г. сведчыць пра нязгасны навуковы і культурны інтарэс да беларускай мовы ў XXI ст.

Такім чынам, энцыклапедычныя слоўнікі беларускай мовы – гэта не толькі навуковыя даведнікі, але і культурны скарб, які сцвярджае высокі статус беларускай мовы сярод моў свету, спрыяе яе папулярнасці і перадачы будучым пакаленням.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Беларуская мова: энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мн. : Беларуская Энцыклапедыя, 1994. – 653 с.
2. Дзятко, Д. В. Беларуская мова : энцыклапедычны даведнік для школьнікаў і студэнтаў / Д. В. Дзятко. – Мн. : Беларусь, 2022. – 495 с.
3. Капылоў, І. Л. Беларуская мова ад А да Я / І. Л. Капылоў, А. М. Лапцёнак, Н. В. Паляшчук ; аўтар ідэі праекта У. Р. Гусакоў. – Мн. : Беларуская навука, 2024. – 167 с.